

УДК 393.92+398.8:82-143](477.87)

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2023.02.071>

ГАЛ ОДЕЛ

викладачка Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, аспірантка Дебреценського університету (м. Берегове, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2032-709X>

GÁL ADÉL

a teacher at the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, a doctoral candidate of the University of Debrecen, Doctoral School of History and Ethnography (Berehove, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2032-709X>

Бібліографічний опис:

Гал, О. (2023) Про надиктовування пісень та їх тексти в селі Шаланки Закарпатської області. *Народна творчість та етнологія*, 2 (398), 71–75.

Gál, A. (2023) On Song Dictation and Their Texts in the Village of Shalanky (Transcarpathia). *Folk Art and Ethnology*, 2 (398), 71–75.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ПРО НАДИКТОВУВАННЯ ПІСЕНЬ ТА ЇХ ТЕКСТИ В СЕЛІ ШАЛАНКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація / Abstract

Запропоновану статтю присвячено одному з нових напрямів народознавчих досліджень, зокрема окремому жанру усної народної творчості, який є органічним складником сучасної української та угорської культур. У фокусі уваги дослідження перебувають писемні джерела із с. Шаланки Берегівського району Закарпатської області та деяких інших місцевостей колишнього історичного регіону Угоча. Збірник під назвою «Книга для похоронних церемоній» («*Halottas alkalmakra készített és írott könyv*») представлено в чотирьох примірниках, кожен з яких містить пісні для поховального обряду. Основні нагоди для співу речитативом – це, з одного боку, церковні заходи, богослужіння, а з іншого – похорони та поминки. Для останніх у реформатських громадах були підготовлені окремі рукописні пісенники під назвою «Книга-збірник похоронних пісень», або «Книга, підготовлена і написана для вшанування померлих». Наразі в досліджуваному регіоні зібрано понад десять рукописів. Відомості про їхнє використання та призначення, роль у житті громади можна отримати з розповідей інформаторів. Найдавніший збірник було складено в 1880-х роках. Книги містять лише тексти, які забезпечують гідне поховання померлих. Для похорону кантор (співець) підбирає відповідні пісні за віком, статтю, церковним саном померлого тощо. Більшість рукописів мають подібну структуру; так само багато спільного знаходимо в тематиці пісенних текстів. Загалом, як уже зазначалося, зміст кожного з рукописів поділено на десять розділів, пісні переважно згруповано за віком.

Донедавна в опитаних громадах існував звичай так званого диктованого співу (речитативу). Учасники спільноти мають різні погляди на його занепад. Старше покоління віддає перевагу речитативу, молодь – ритмічному співу та новим пісням. Проте фактом є те, що диктований спів був прикметною ознакою реформатських відправ і водночас угорської ідентичності. Це також мало моральне наповнення у стосунках між членами громади. Наш обов'язок – показати та зберегти цей звичай!

Ключові слова: рукописи, похоронні пісні, надиктовування пісень, писемність, похорони.

The present paper examines a novel aspect of folk literacy within the ethnographical research, in particular to a separate genre of oral folk art, which is an organic component of modern Ukrainian and Hungarian cultures. The focus of the study is written sources from the village of Shalanky (Berehove District, Transcarpathia), as well as from some other areas of the former Hungarian historical region of Ugočsa. The collection entitled *The Book for Funeral Ceremonies* (*Halottas alkalmakra készített és írott könyv*) is presented in four copies, each containing songs for a funeral ceremony. The main occasions for recitative singing are, on the one hand, church events, divine services, and, on the other, funerals and commemorations. For the latter, there were prepared, in the Reformed communities, separate handwritten songbooks titled *The Book-Collection of Funeral Songs*, or *The Book, Prepared and Written to Honour the dead*. Currently, more than ten manuscripts have been collected in the studied region. Information about their use and purpose, the role in the life of a community can be obtained from narrations of informants. The oldest collection was compiled in the 1880s. The books contain only the texts that provide a decent burial of the dead. For burial, a cantor (singer) selects suitable songs by age, sex, ecclesiastical order of the deceased, etc. Most manuscripts have a similar structure; we can also find much in common in the subjects of song texts. In general, as already noted, the content of each manuscript is divided into ten sections, the songs are mainly grouped by age.

Until recently, in the communities surveyed, there was a custom of so-called song dictation (recitative). Community members have different views on its decline. The older generation prefers recitative, while young people prefer rhythmic singing and new songs. However, the fact is that the song dictation was a characteristic sign of both the Reformed divine services and the Hungarian identity. It also had a moral content in relations between members of a community. Our duty is to show and preserve this custom!

Keywords: manuscripts, funeral songs, song dictation, folk literacy, funeral.

До Другої світової війни школярі (диктори) в реформатських селах надиктовували псалми угорською мовою. Амбруш Молнар писав про це явище як звичай у своєму дослідженні, опублікованому в 1999 році [7]. У його праці йдеться про надиктовування пісень реформатів у Великій Доброні, утім, цей ритуал характерний і для релігійних відправ інших місцевостей, де мешкають угорці. У с. Шаланки Берегівського району, де авторка навчалася в школі, також практикували надиктовування з нагоди проведення церковних заходів. Тексти надиктовували з рукописів.

У післявоєнні десятиліття відтворити пісенні книги було майже неможливо. Відсутність друкованого матеріалу змусила членів громади виготовляти рукописи. Крім того, недостатня грамотність населення привела до надиктовування. З цього випливає, що для проведення відправ були потрібні книги та буклети, які здебільшого були доступні лише самому диктору [10].

Звичай надиктовування, написання рукописів практикувався не лише в Шаланках. Під час богослужінь та інших церковних церемоній колись співали пісні одна за одною, потім їх повторювала громада [8]. У досліджуваному селі диктор декламував, тобто трохи наспівував слова пісні. У випад-

ку з угорцями чанго ¹ також існує попередньо наспівана версія надиктовування [5]. Декламована форма пісень у Шаланках практикувалася і в Надечеді [9]. Характерною особливістю їх виконання в селі є і те, що пізніше для цього використовували друковану, з надиктованих пісень, книгу.

В Угочі ², а саме в Шаланках, особу, яка надиктовувала спів, називали «кантором», або «диктором». В інших місцях таких людей називали ще й «співаками» та «перед-вокалістами» [3]. Він починав співати, щоб члени громади могли продовжувати за ним.

Надиктовування найчастіше практикувалося під час церковних відправ, богослужінь, а також чувань та похоронів. Для поминок і похоронів вибирали провідного співака [1]. З цією метою готувалися відповідні рукописні поховальні книги.

Рукопис із Шаланок має назву «Книга для похоронних церемоній». Він містить різні пісні, які слід надиктовувати під час похорону [10]. Джерело творів, які репрезентують народні пісні реформатів, невідоме. Починаючи із Середньовіччя, література згадує про існування цих пісень, але Реформація набрала силу приблизно в XVI ст. [6].

У Шаланках досі процес поховання починають у дворі власного будинку. Раніше в

чужанні брали участь переважно чоловіки, коли кантор та його помічник надиктовували тексти з уже згаданої колекції рукописів. Кантор завжди мусив враховувати, ким був померлий за життя. Відповідні пісні співали на похоронах дзвонаря чи церковного старости, інші – на похоронах пастора або хлопця чи дівчини. Це було знаком поваги до них.

У с. Шаланки є кілька примірників «Книги, написаної і підготовленої для похоронних церемоній». Дотепер авторкою знайдено чотири зошити. Рукопис містить лише пісні, пов'язані з похоронною церемонією. Нічого подібного годі знайти в сучасних чи давніх пісенниках. Тільки окремі пісні можуть мати відому для більшості селян мелодію.

Власником першого зошита, написаного у 1883–1884 роках, був Ференц Галл. На першій сторінці наведено найважливіші відомості у вигляді ретельно вималюваних літер: призначення книги, ім'я власника та дата запису. На наступній сторінці вже можна ознайомитися з піснями, що належать до першої частини.

Зошит, укладений у 1906 році, належав Йозефу Орбану, колишньому жителю Шаланок. На першій сторінці можна теж знайти ім'я власника, дату створення копії. На другій сторінці – пісні з першої частини. Обидві книги виглядають пошарпаними. Їх часто використовували, адже інших не було.

Третій рукопис датується 1971–1973 роками. Його записав Золтан Зан, також колишній мешканець Шаланок. У ньому вже знаходимо, так би мовити, «інструкцію», у якій вміщено вказівки для співаків та дикторів щодо користування зошитом:

*«У цій книзі зібрані всі пісні,
які виконують на похоронних церемоніях.
Їх повинен відбирати заспівувач,
аби вірники могли розпізнавати мелодію».*

Четвертий рукопис був написаний тимчаски Золтаном Заном у 1981 році. Усі чотири зошити мають однакову структуру щодо

поділу пісень. Книги мертвих поділено на десять розділів. Прощальні пісні групують за різними віковими групами, у деяких (поодиноких) випадках знаходимо посилення на причину смерті чи на церковний статус померлого. У рукопису пізнішого походження в кінці книги вміщено «Описову таблицю» з такими рубриками:

1. *Над немовлятами.*

2. *Над дітьми.*

3. *Над молодими людьми.*

4. *Над людьми середнього віку.*

5. *Над старими людьми.*

6. *Поширені пісні під час чування над померлим.*

7. *Пісні чування.*

8 та 9. *На різні випадки чи для осіб, стан яких був особливим.*

10. *Подорожні пісні та інші пісні в час чування.*

У чотирьох рукописах пісні здебільшого збігаються, що є свідченням того, що одна копіюється з іншої. Для деяких текстів різниця ледь помітна. Орфографічні помилки трапляються часто, однак стилістика збережена. Щоб проілюструвати подібність, авторка розвідки склала таблицю початкових рядків пісень першого етапу. Головна ідея пісень – це згасання життя, яке часто виражається в образах природи. Про людське існування, яке нагадує стадії розвитку рослин та циклічний характер природи, ідеться в багатьох піснях, найчастіше в текстах про смерть немовлят чи неповнолітніх.

«Весела весна мого відквітлого життя...»
(пісня 2).

«Пишнота літа спадає восени...» (пісня 96).

«Як троянда, уражена теплим вітром...»
(пісня 5).

«До прекрасного віку тендітної квітки...»
(пісня 25).

Серед згадуваних рослин найпоширенішим є символ квітки, символ походження Всесвіту, а з квіток часто говорять про троянди [4]. Троянда є символом відродження [4], символом любові та поваги, часто символізує молоде життя. Ось чому вона

завичай трапляється в текстах, які виконують у випадках дочасної смерті молодих людей. Так само бутон є символом нового, символом дитячого віку [4], а в переносному сенсі може бути символом надії.

Для ліричних текстів характерні слова розради. Однак у рядках, які слід співати над неповнолітніми, з'являються зауваги про взяття відповідальності.

До традиції надиктовування реформатські вірники Шаланок ставляться по-різному. Дехто вважає, що гарною ідеєю є впровадження інновацій і водночас позбавлення від цього звичаю в храмах. Інші хочуть зберегти традицію, а точніше – надиктовування в початковому вигляді.

У цих студіях хотілося звернути увагу на звичай співу, який був складником відправ угорців-реформатів та реформатської релігії загалом. Рукописи містять не лише тексти, а й давньоугорські народні мелодії. Понад століття, а то й більше, громада зберігала свої пісні, мелодії. Ми не знаємо, як повернути цей звичай, але можемо подбати про те, щоб його не забули. Про цю співочу традицію має знати не лише молодь, мешканці краю, а й науковці! У своєму дослідженні Амбруш Молнар цитував слова Ласла Раваша, який закликав: «Потрібно спостерігати і фіксувати основні риси угорської народної теології, необхідно врятувати ці дорогоцінні твори угорської народної душі» [7].

Примітки

¹ Чанго – угорська етнографічна група, яка проживає в Румунії. Вони поділяються на три основні групи: молдавські чанго, дімеські чанго та барцашагські чанго.

² Угоча – місце проведення дослідження, колишній комітат Угоча – уважався одним із найменших регіонів історичної Угорщини, потім входив до Виноградівщини. Однак назва Виноградівський район функціонувала лише до 2020 року. На підставі Постанови Верховної Ради України № 807-IX від 17 липня 2020 року на Закарпатті скасовано попередні 13 районів (включно з Виноградівським), натомість утворено 6 нових. Відповідно до цієї реформи територію Виноградівського району було приєднано до Берегівського.

Джерела та література

1. Bálint S. *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. Budapest : Szent István-társulat kiadása, 1938.
2. Gál A. *Kézírtos imádságos füzetek Salánkról. Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10*. Veszprém : Laczkó Dezső Múzeum. 2017. No. 10. P. 882–908.
3. György Horváth L., Lajos M. *A Hömlöc lábánál. Falumonográfia. Salánk, Feketpaták és Verböc történetéből*. Intermix Kiadó. Ungvár ; Budapest, 1998.
4. Hoppál M., Jankovics M., Nagy A., Szemadám Gy. *Jelképtár*. Budapest : Helikon Kiadó, 1997.
5. Jáki S. T. *Ősi és modern. Magyar egyházzene / szerk. Déri B.* Budapest, 1995–1996. No. 1. P. 429–433.
6. Katona I., Rajeczky B., Népének. *Magyar Néprajzi Lexikon K-Né / szerk. Ortutay Gyula*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. P. 714–716.
7. Molnár A. *Egyházi és vallásos élet, «diktálás», «éneklők» Nagydobronyban. Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5/I / szerk. S. Lackovits E. és Mészáros V.* Veszprém, 2001. P. 217–236.
8. D. Móricz K. *Nagydobrony / szerk.: Balla Károly*. Budapest : Hatodik Síp Alapítvány, 1993. P. 208–216.
9. Sáy Sz. *«Diktálás énekek» Vámosoroszi temetkezési hagyományaiiban. Ethnographia CXI*. Budapest, 2000. P. 157–176.
10. Zán Gál A. *Az énekdiktálás hagyománya Salánkon. Ethnica*. 2011. N XIII / 3. P. 58–59.

References

1. BÁLINT, Sándor. *Our People's Holidays. Ethnography of the Church Year*. Budapest: Saint Stephen I Association Publishers, 1938 [in Hungarian].
2. GÁL, Adél. Handwritten Prayer Books from Shalanky. In: ERZSÉBET Pilipkó, FOGL Krisztián Sándor, eds., *Religious Culture and Lifestyle in the Carpathian Basin 10*. Veszprém: Museum of Laczkó Dezső, 2017, no. 10, pp. 882–908 [in Hungarian].
3. GYÖRGY HORVÁTH, László , LAJOS, Mihály. *At the Foot of Kholmovets: A Monograph of the Village. From the History of Shalanky, Chorny Potik, and Verbovets*. Uzhhorod; Budapest: Intermix, 1998, pp. 122–127 [in Hungarian].
4. HOPPÁL, Mihály; JANKOVICS, Marcell; NAGY, András; SZEMADÁM, György. *Library of Symbols*. Budapest : Helikon, 1997 [in Hungarian].
5. JÁKI, Sándor Teodóz. The Ancient and the Modern, In: DĚRI Balázs et al, eds., *The Hungarian Church Music: A Quarterly Magazine of the Hungarian Church Music Society*. Budapest: Hungarian Church Music Society, 1995–1996, yr. III, no. 1, pp. 429–433 [in Hungarian].
6. KATONA, Imre, RAJECZKY, Benjamin. Folksong. In: ORTUTAY Gyula, ed.inchief, *The Hungarian Ethnographic Lexicon*. Budapest: Academic Publishing House, 1980, vol. 3: K–Né, pp. 714–716 [in Hungarian].
7. MOLNÁR, Ambrus. Church and Religious Life, «Dictation», «Singers» in Velyka Dobron. In: S. LACKOVITS Emöke, MÉSZÁROS Veronika, eds.-in-chief, *V.Folk Religiosity in the Carpathian Basin 5*. Veszprém, 2001, vol. I, pp. 217–236 [in Hungarian].
8. MÓRICZ Kálmán. *Velyka Dobron*. Edited by BALLA Károly. Budapest: Sixth Whistle Foundation, 1993, pp. 208–216 [in Hungarian].
9. SÁPY, Szilvia. «Dictational Songs» in Funeral Traditions of Vámosoroszi. In: *Ethnographia CXI*. Budapest. 2000, yr. 111, pp. 157–176 [in Hungarian].
10. ZÁN GÁL, Adél. The Tradition of Song Dictation in Shalanky. In: *Ethnica*. 2011, vol. XIII, no. 3, pp. 58–59 [in Hungarian].

Надійшла / Received 20.02.2023

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 13.06.2023